

Çocuklarda Akılcı İlaç Kullanımı ve Hemşirelerin Sorumlulukları

Rational Drug Use in Children and Nurse's Responsibilities

Bahar ÇİFTÇİ¹, Meyreme AKSOY¹

ÖZET

Akılcı olmayan ilaç kullanımı bütün dünyada, özellikle de gelişmekte olan ülkelerde en temel ve önemli sağlık sorunlarından birisidir. Dünya Sağlık Örgütü tahminlerine göre tüm ilaçların yarısından fazlası uygunsuz şekilde reçete edilmekte, dağıtmakta ya da satılmaktadır. Akılcı ilaç kullanımı, "hastaların klinik ihtiyaçlarına uygun ilaçları, kişisel gereksinimlerini karşılayan dozlarda, yeterli bir süre boyunca, kendilerine ve topluma en az maliyet ile kullanmaları" olarak tanımlanmıştır. Akılcı ilaç kullanımı tüm bireylerde önemliyken çocuklarda çok daha önemlidir. Çocukların ilaçlarını kullanmasında ve ebeveynlerin doğru şekilde bilgilendirilmesinde ve yönlendirilmesinde hemşirenin rolü çok büyüktür. Akılcı ilaç kullanımı kapsamında hemşirenin sorumlulukları, çocukların kullandığı ilaçlara uyumunu sağlamak için kullanılan ilaçlarla ilgili hasta ve ailesine sağlık eğitimi vermek, ilaç yan etkileri yönünden gerekli izlemleri yapmaktır. Bu makalede çocukların akılcı kullanımı ve bu bağlamda hemşirenin sorumlulukları ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Akılcı İlaç Kullanımı, Çocuklar, Hemşirelik

ABSTRACT

Non-rational drug use is one of the most fundamental and important health problems all over the world, especially in developing countries. According to the World Health Organization's estimates, more than half of all drugs are being inappropriately prescribed, distributed or sold. Rational drug use is defined as the "patients' use of drugs appropriate to their clinical needs, at doses that meet their personal requirements, for a sufficient period of time, with the lowest cost incurred to themselves and the community." Although the rational drug use is important for all individuals, it is much more important in children. Nurses have a major role in informing and guiding parents correctly as well as their role in children's use of drugs. Within the scope of rational drug use, the responsibilities of the nurse are to provide health education to the patient and family about the medicines used to ensure compliance with the drugs used by children, and to make necessary follow-ups in terms of adverse effects of the drugs. This article discusses the rational use of drugs in children and the responsibilities of the nurse in this context.

Keywords: Rational Drug Use, Children, Nursing

¹Arş. Gör. Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi

GİRİŞ VE AMAÇ

İlaç, canlı organizma tarafından alındığında vücut işlevlerinde değişiklik yapan maddedir. İlaçlar, organizmadaki işlevi ya da süreci değiştirirler ve hastalıklara tanı koymada, hastalıkların tedavisinde, önlenmesinde, hastalık semptomlarını ortadan kaldırmada, cerrahi işlemleri kolaylaştırmada kullanılırlar.^{1,2} Dünya Sağlık Örgütü ilacı “fizyolojik sistemleri veya patolojik durumları, alıcının yararı için değiştirmek veya incelemek amacıyla kullanılan veya kullanılması öngörülen bir madde ya da ürün” olarak tanımlamaktadır.³ İlaç, doğru kullanıldığında insan sağlığını ve yaşamını tehdit eden olumsuzluklara son verirken, yanlış kullanıldığında yaşama son verebilen bir madde olması nedeniyle, insan ve toplum sağlığında önemli bir yere sahiptir.⁴

Kişilerin akılcı olmayan ilaç kullanımları, reçetesiz ilaç kullanımı ve gereğinden fazla ilaç reçete edilmesi sonucu ülkemizde lüzumundan fazla ilaç kullanılmaktadır. Ayrıca, ilacın, koruyucu ve tedavi edici etkilerinin yanında oluşturabileceği yan etkilerin varlığı ve sağlık harcamalarında önemli bir payı olması, akılcı ilaç kullanımını daha da önemli hale getirmektedir.⁵ Dünya Sağlık Örgütü, akılcı ilaç kullanımını “kişilerin klinik bulgularına ve bireysel özelliklerine göre uygun ilacı, uygun süre ve dozajda, en düşük fiyata ve kolayca sağlayabilmeleri” olarak tanımlamıştır.^{6,7}

Akılcı olmayan ilaç kullanımı ile yüksek maliyetli gereksiz ilaç tüketimi ülke ekonomisini olumsuz etkilemektedir. Ülkemizde İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası'nın 2010 verilerine göre, kişi başı ilaç tüketimi 133 dolardır. 2009 da ilaç tutarı 14,1 milyar TL iken, 2010'da tüketilen ilaçların 13,9 milyar TL tutarında olduğu bulunmuştur.⁸ Ülke ekonomisini bu kadar etkilemesi nedeniyle de akılcı ilaç kullanımının önemi her geçen gün giderek artmaktadır. Akılcı ilaç kullanımının doğru uygulanabilmesi için basamakların doğru takip edilmesi ve herhangi bir sıkıntıda geri dönüp düzeltilmesi gerekmektedir. Akılcı

ilaç kullanımı basamakları; doğru tanının konması, prognozun belirlenmesi, tedavi amaçlarının saptanması, tedavi seçeneklerinin gözden geçirilmesi, uygun tedavinin seçimi, gerekli ise reçetenin doğru biçimde yazımı ve takiptir.⁹

Akılcı ilaç kullanımının basamakları doğru takip edilmediği zaman akılcı olmayan ilaç kullanımının yaygın türleri ortaya çıkar. Bunlar; aşırı sayıda ilaç kullanımı, ilaç tedavisinin gerekmediği durumlarda ilaç kullanımı (virüs kökenli üst solunum yolu enfeksiyonlarında (ÜSYE) antibiyotik kullanımı vb.), ilaç tedavisi gerektiren spesifik durumlarda yanlış ilaç seçimi (çocukluk yıllarında yaşanan ishallerde oral rehidratasyon sıvısı (ORS) yerine tetrasiklin kullanılması vb.), doğru ilaçların yanlış yol ile, yanlış dozlarda ve yanlış sürelerde kullanımı, reçetesiz ilaç temini, kronik hastalığı olanlarda uygunsuz ve yetersiz ilaç kullanımıdır ve hastada ciddi zararlara yol açabilir.¹⁰ Akılcı olmayan ilaç kullanımı günümüzde önemli bir sağlık sorunudur. Akılcı olmayan ilaç kullanımı sonucunda antibiyotiklere karşı bakteriyel direnç gelişmekte, etkili olmayan tedaviler artmakta, advers (ters) ilaç reaksiyonları ortaya çıkmakta, topluma ve hastaya ekonomik yük getirmektedir.¹¹ Bu sorunları en aza indirmek için sağlık personelleri hem birbirleriyle hem de hasta/hasta yakınlarıyla işbirliği içerisinde olmalıdır.

Akılcı ilaç kullanımında hekim, eczacı, hemşire, hasta/hasta yakını dörtgeninin ilk basamağı hekimdir. Hekimin güvenli ilaç seçimi çok önemlidir. Akılcı ilaç kullanımında ikinci sıradaki eczacıların rolünün en belirginleştiği nokta, reçete yanıtıdır.¹² Üçüncü sırada yer alan hemşirenin ise en önemli görevi 8 doğru ilkeye (doğru ilaç, doğru doz, doğru hasta, doğru zaman, doğru yol, doğru ilaç şekli, doğru kayıt, doğru yanıt) uyararak ilaç uygulamasını yapmasıdır. Ayrıca daha sonraki hastane dışındaki tedavi aşamasında hasta ve yakınlarının eleştirel düşünme becerilerini kullanarak sorunları

çözümleyebilmeleri için hasta ve yakınlarının yazılı ve sözlü biçimde eğitilmesini de içerir. Bu amaçla hemşire, çocuğun ailesinin ilaçların etkisi, kullanım şekli, saati, dozu ve yan etkileri konusundaki bilgisini değerlendirmelidir. Yapılan değerlendirme sonucunda her ilacın kullanım amacı, doğru dozu, zamanı ve dikkat edilmesi gereken noktaları belirtilmelidir. Akılcı ilaç kullanımında önemli bileşenlerden birisi de hastanın tedaviye uyumu, yani reçete edilen ilaçların tavsiye edilen dozda, zamanda ve uyarılara uygun şekilde kullanılmasıdır. Bu faktörler yerine getirilmediğinde, tedaviye yönelik diğer çabaların verimliliği önemli oranda düşmektedir.¹³ Bu durum erişkinlerin yanı sıra çocukların tedavisinde ve ailelerin eğitiminde çok daha önemlidir. Çünkü çocukların ilaçlarının hazırlanmasından ve kullandırılmasından hastanede hemşireler, evde anneler sorumludur.

Çocuklarda ilaç uygulamaları erişkinden oldukça farklılık gösterir ve birçok sorumluluğu da beraberinde getirir. İlaç uygulamaları konusunda yetişkinler ve çocuklar arasındaki temel farklılıklar; yaş, kilo ve fizyolojik farklılıklardır. Çocuğun gelişim dönemine göre boy, kilo ve vücut yüzey alanı farklılıkları nedeniyle uygulanacak ilaç dozları yetişkinler gibi standart değildir.^{14,15}

Çocuklara gerekli olan ilaçların uygun dozlarda hesaplanması ve ilaç dosyasına yazılması hekimin sorumluluğunda iken, yazılan ilacın çocuğa doğru ve güvenli bir şekilde uygulanması ise hemşirenin sorumluluğundadır.¹⁶ Akılcı ilaç kullanımında 8 doğru ilkenin hepsi önemli olmasına rağmen çocuklarda ilaç uygulamalarının en önemli ilkesi doğru doz ilkesidir. Çocuklarda standart bir ilaç dozu yoktur. Çocuklarda ilaç dozu belirlemek için temel olarak yaş, kilo ve vücut yüzey alanını içeren çeşitli formüller geliştirilmiştir.^{14,15} Hemşireler hasta eğitimi ile ebeveynlerin doğru dozda ilaç kullanmasını sağlamalıdır. Ayrıca çocuklarda akıllı ilaç kullanımında en

önemli sorunlar; antibiyotik, analjezik/antipiretik ve inhalasyon ilaçlarının kullanımınıdır.¹⁶

Akılcı İlaç Kullanımında Hemşirenin Sorumlulukları

Pediatride ilaç tedavisinin ilkelerinin bilinmesi, ilaçların güvenli şekilde kullanılmasını sağlar. Güvenli ilaç kullanımında en önemli sorumluluk hemşirenindir. Akılcı ilaç kullanımında aileye düşen sorumluluk ise; ilaçların akılcı tüketimidir.¹⁷

Bunun için hemşire;

- ✓ 8 doğru ilkenin önemi ve uygulanması hakkında,
- ✓ İlaçların terapötik (tedavi edici) ve toksik etkileri konusunda,
- ✓ Diğer ilaçlarla ve besinlerle olan etkileşimleri hakkında,
- ✓ Allerjisi olan ilaçlar hakkında,
- ✓ İlaçların ne ile sulandırılacağı, ezilip ezilmeyeceği ve ilaçların saklama koşulları hakkında,
- ✓ İlaçların dozunun ayarlanması konusunda,
- ✓ İlaçların son kullanma tarihini kontrol etme konusunda,
- ✓ Uygunsuz ilaç kullanımının çocuğa verdiği zararlar konusunda,
- ✓ Sık antibiyotik kullanımının çocukta direnç geliştireceği hususunda,
- ✓ Antibiyotiklerin aynı saatlerde kullanılması konusunda,
- ✓ Antibiyotiklerin tamamen bitinceye kadar kullanılması konusunda,
- ✓ Antipiretik ilaç kullanımının önerildiği yüksek ateş sınırı 39-39,5 °C'dir. Çok daha erken sıcaklıkta antipiretik ilaçları vermeden önce nonfarmakolojik yöntemlerin (ılık duş aldırma, üzerini ince giydirmeye vb) öğretilmesi ve kullandırılması konusunda,
- ✓ İnhaler ilaçların nasıl ve hangi dozlarda kullanılacağı hususunda,

Hasta eğitimini planlamalı, uygulamalı, değerlendirmeli ve kayıt etmelidir.¹⁴⁻¹⁶

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak çocuklarda gerek ayaktan tedavide, gerekse yatarak tedavilerde akılcı ilaç kullanımının sorumluluğu yüksektir. Bu sorumluluk yatarak tedavide öncelikle hemşirelere, daha sonra ailede iken, ayaktan tedavide sorumluluk direkt olarak aileye düşmektedir. Son yıllarda giderek artan ilaç kullanım oranlarını düşürmek, nonfarmakolojik yöntemleri öğretmek, antipiretikleri zamanında kullanmak, artan antibiyotik dirençlerini azaltmak ve maliyetleri düşürmek amacıyla bu konu üzerinde önemle durularak, ailenin eğitimi artırılmalıdır ve bu hususta hemşirelere büyük görev düşmektedir.

Bu çalışmada, hastalıkların önlenmesinde ve sağlığının geliştirilmesinde güncel bir konu olan çocuklarda akılcı ilaç kullanımı incelenmiştir. Çocuklarda akılcı ilaç kullanımı konusunda toplumun eğitilememesi, antibiyotiklere karşı direncin

artmasına, hastalıkların tedavisinin gecikmesine, aileye ve ülkeye ekonomik yük getirmesine neden olmaktadır. Bunun yanı sıra ilaç uygulamalarında doğru ilkedden biri olan doğru doz ilkesi yanlış yapıldığı zaman özellikle çocuklarda mortalite ve morbidite oranları da artmaktadır. Akılcı ilaç kullanımının en önemli basamağında bulunan hemşirelerden, akılcı ilaç kullanımını arttırmaya yönelik ulusal bir eylem planının oluşturulmasında, uygulanmasında, değerlendirilmesinde ve yaygınlaştırılmasında profesyonel katkı sağlamaları beklenmektedir. Ayrıca akılcı ilaç kullanımına yönelik ulusal bir eylem planının hazırlanmasına ışık tutacak çalışmalara da gereksinim vardır. Bu nedenle bu derleme, akılcı ilaç kullanımına yönelik ulusal eylem planının oluşturulmasında hemşirelik alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

1. Akça Ay, F. (2016). İlaç uygulamaları. Akça Ay F. (Ed). Temel Hemşirelik Kavramlar, İlkeler, Uygulamalar. (309-392). İstanbul. İstanbul Medikal Yayıncılık Ltd. Şti.
2. Karakurt, P., Hacıhasanoğlu, R., Yıldırım, A., Sağlam, R. (2010). 'Üniversite öğrencilerinde ilaç kullanımı'. TAF Preventive Medicine Bulletin, 9:505-512.
3. World Health Organization. (2017). <https://extranet.who.int/prequal/content/glossary>
4. Tosun, H. (2012). İlaç Yönetimi: Aştı, T., Karadağ, A. (eds), Hemşirelik Esasları Hemşirelik Bilimi ve Sanatı (722-726). İstanbul: Akademi Basın ve Yayıncılık.
5. Çelik, E, Şencan, M.N., Clark, M.P. (2013). Factors Affecting Rational Drug Use (RDU), Compliance And Wastage Review. Turkish Journal of Pharmaceutical Sciences. 10 (1), 151-169
6. Cameron, A., Ewen, M., Auton, M., Abegunde, D. (2011). World Health Organization. The World Medicines situation. Medicines Prices, Availability And Affordability. http://www.who.int/medicines/areas/policy/world_medicines_situation/WMS_ch6_wPricing_v6.pdf
7. The Rational Use of Drugs. Report of the Conference of Experts. Geneva: WHO. (2011). http://www.who.int/medicines/areas/policy/world_medicines_situation/WMS_ch14_wRational.pdf
8. Pınar, N. (2012). 'Ülkemizde ilaç harcamaları'. İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 19:59-65.
9. Maxwell, S. (2009). 'Rational prescribing: the principles of drug selection'. Clinical Medicine, 9: 481-485.
10. Abacıoğlu, N. (2005). 'Akılcı (Rasyonel) İlaç kullanımı'. Üniversite ve Toplum Dergisi, 5:1-6.
11. Holloway, K., Dijk L.V. (2011). The World Medicines Situation. Rational Use Of Medicines. World Health Organization. http://www.who.int/medicines/areas/policy/world_medicines_situation/WMS_ch14_wRational.pdf
12. Erdoğan, A. Akılcı ilaç kullanımı. [<http://bursa.yuksekitisaseah.saglik.gov.tr/pics/diger/8500aik.pdf>] Erişim Tarihi:27.01.2017.
13. Oktay, S. (2009). Rasyonel Tedavi Yönünden Tıbbi Farmakoloji. Kayaalp, O. (Ed) Rasyonel İlaç Kullanımı. (1659). Ankara. Hacettepe Üniversitesi Yayınevi.
14. Çavuşoğlu, H. (2015). İlaçların uygulanması. Çavuşoğlu H. (ed). Çocuk Sağlığı Hemşireliği (251-270). Ankara: Sistem Ofset Basım Yayın San. Tic. Ltd. Şti.
15. Çimen, S. (2013). Çocuklarda ilaç uygulamaları. Conk Z, Başbakkal Z, Balyılmaz H, Bolışık B (ed). Pediatri Hemşireliği (800). İstanbul: Akademisyen Tıp Kitabevi.
16. Mandelco, B.L., Potts, N.L. (2011). Pediatric Nursing: Caring for Children and Their Families. 3rd Edition. Publisher: Delmar Cengage Learning
17. Ovalı F (2008). Yenidoğanda İlaç Tedavisinin İlkeleri. Dağoğlu, T., Görak, G., Ovalı, F. Temel Neonatoloji Ve Hemşirelik İlkeleri. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri